

Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu

Aybars Görgülü*

Özet

Bu makale Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi, iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulması ve kapalı kara sınırının açılmasının önündeki en büyük engel olan Dağlık Karabağ sorununa odaklanmaktadır. Türkiye, 1993 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına yönelik saldırılarının artması ve Kelbecer bölgesinin de işgal edilmesinin ardından Ermenistan ile olan kara sınırını kapatmıştır. Geçen 20 yılı aşkın sürede birçok resmi ve sivil toplum girişimi yaşanmış olmasına rağmen Türkiye ve Ermenistan arasında hala diplomatik ilişki bulunmamaktadır. Son olarak 2009 yılında iki ülke arasında imzalanan protokoller de Dağlık Karabağ anlaşmazlığında bir ilerleme olmadığı için askıya alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye Dağlık Karabağ anlaşmazlığının direkt bir tarafı olmasa da barış sürecinin tıkanmış olmasından birebir etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Kelbecer, Madrid Prensipleri, AGİT, Ermenistan, Azerbaycan

Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu

Türkiye'nin 20 yılı aşkın süredir kapalı olan tek kara sınırını paylaştığı Ermenistan'la

olan ilişkileri, Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından beri sorunlu bir seyir izlemektedir. İki ülke arasında soykırım meselesi ve mevcut kara sınırının tanınması konusunda yaşanan anlaşmazlıklara, Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ bölgesi yüzünden başlayan savaş da eklenince ikili ilişkilerin normalleşmesi bugüne dek mümkün olmamıştır. Geçen sürede, gerek resmi, gerekse de sivil toplum düzeyinde birçok yakınlaşma çabası yaşanmış olmasına, hatta 2009 yılında ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla tarihi protokoller imzalanmasına rağmen Türkiye ve Ermenistan arasında hala diplomatik ilişki bulunmamakta ve kara sınırı kapalı durmaktadır. 1990'lı yıllarda üç temel konu diplomatik ilişki kurulmasının önünde engelken, imzalanan protokoller dikkate alındığında Türkiye ve Ermenistan arasında kara sınırının tanınması ile alakalı bir sorun kalmadığı gözükmemekte, soykırım meselesinin de ilişkiler normalleştikten sonra kurulacak alt komisyonlar ile çözülmesine çalışılacağı anlaşılmaktadır. Mevcut tabloda Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini engelleyen yegâne konu Dağlık Karabağ anlaşmazlığıdır. Yakın gelecekte çözülmesi pek mümkün görünmeyen bu sorun, Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi ve kara sınırının açılmasının önündeki en büyük engel olarak detaylı bir analizi hak etmektedir.

Dağlık-Karabağ Anlaşmazlığı

Dağlık-Karabağ çatışması Soğuk Savaş sonrası dönemin büyük ihtimalle en karmaşık ve uzun soluklu sorunlarından biridir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, dünya pek çok değişime tanıklık etse de, Dağlık-Karabağ sorunu Mayıs 1994'te imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra ciddi bir değişiklik geçirmeden yirmi yıldan uzun bir süredir ciddiyetini korumuştur. Çatışma kesinlikle donmuş değil, sürekli devam eden ve

(*) Dr., Türkiye Ekonomik Ve Sosyal Etüdler Vakfı Dış Politika Program Yöneticisi, Kültür Üniversitesi Öğretim Görevlisi.

keskin nişancı savaşlarıyla iki tarafın da kayıp vermeye devam ettiği bir döngü içerisinde sürmektedir. Çatışmanın detaylı bir analizi bu anlaşmazlığın bazı aşamalardan geçtiğini gösteriyor: İlk aşamada (1987-88 Kışı) çatışma Dağlık-Karabağ bölgesiyle kısıtlıydı ve daha çok “yerel Ermeni halkı, bağımsız Oblast hükümeti ve Azerbaycan hükümeti arasındaki ekonomik, dilsel ve milli-kültürel bir çatışma” niteliğindedir.¹ Dağlık-Karabağ’ın statüsü hakkındaki fikir ayrılığı, kısa süre içerisinde sınırların meşruiyetinin ciddi şekilde sorgulandığı bir anlaşmazlığa dönüştü. Hem Dağlık-Karabağ, hem de Ermenistan’da bölgenin Ermenistan ile birleşmesi yönünde yapılan gösteriler sorunun doğasını değiştirdi ve anlaşmazlık hızla silahlı çatışmaya dönüştü.²

1988 ve 1991 yazı arasındaki süreçte Dağlık-Karabağ’da düşük yoğunluklu savaş vardı. Ancak, Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve Azerbaycan ile Ermenistan’ın bağımsızlığı savaşın karakterini değiştirdi. Sovyet ordusunun silah depolarından alınan ağır silahlar çatışmanın şiddetini ve iki taraftaki kayıp sayısını arttırdı. Stepanakert üzerindeki tecridi kaldırmak isteyen Ermeniler 1992 senesi başlarında Hocalı köyüne saldırarak bölgedeki tek hava üssünü ele geçirdiler. Sonuç Ermeniler için başarılı olsa da, Hocalı köyünde 500’den fazla Azeri’nin ölümüyle sonuçlanan ve Azerbaycan’ın milli hafızasında soykırım olarak adlandırılan trajik bir katliam gerçekleşti.³ Havaalanının ele geçirilmesi Ermenistan’dan silah tedarik edilmesini kolaylaştırdı ve Ermeni güçleri ilerleyişlerine devam ettiler. Hocalı’nın ele geçirilmesini takiben Şuşa ve Laçın de düştü. Şuşa Dağlık-Karabağ’da önemli bir kentti ve yoğunluklu olarak Azeri nüfusu barındırıyordu.⁴ Laçın de stratejik bir konumda bulunuyordu ve bu “yaşam koridoru” silah, asker, gönüllüler ve teçhizatın Dağlık-Karabağ’a geçişini kolaylaştırdı.⁵

Ancak, gerçek dönüm noktası Dağlık-Karabağ’ın dışında bulunan ve tamamen Azerbaycan’a ait olan Kelbecer’in işgali oldu. İşgal Türkiye-Ermenistan kara sınırının ka-

patılmasına neden olmanın yanında ciddi uluslararası tepkiye de sebep oldu. Türkiye BM Güvenlik Konseyi’ne başvurdu ve Türkiye’nin doğusunda konuşlu askeri birlikleri alarm durumuna geçirildi.⁶ Zamanın Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Ermenistan BM Güvenlik Konseyi’nin kararını uygulamazsa bu ülkeyi caydırmak için askeri bir operasyon düzenlenebileceği yönünde açıklamalarda bulundu.⁷ Özal “Kritik günler yakındır, eğer Ermeniler Güvenlik Konseyi’nin kararlarını takip etmezlerse sınırımızdaki dar koridoru Nahcivan’a dek genişletmek durumunda kalabiliriz” şeklinde konuştu.⁸ Bu üstü örtülü tehdit Ankara’da kısa sürede yankı buldu. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Alparslan Türkeş, Türk ordusunun Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki savaşa Azerbaycan’ın lehine müdahil olmasını talep eden bir tasarımı Türkiye Millet Meclisine sundu.⁹ Meclis Başkanı Hüseyin Cindoruk tasarıya olumlu baktığını belirterek “tasarımın onaylanması Ermenistan’ın başka toprakları işgalini engelleme noktasında caydırıcı olabilir” şeklinde açıklamada bulundu.¹⁰

Askeri müdahale yine de tercih edilen bir durum değildi; Başbakan Demirel Türkiye’nin politik çözümleri destekleyeceğini ve böylece çatışmanın daha karmaşık hale gelmesinin önüne geçileceğini açıkladı.¹¹ BM Güvenlik Konseyi 1993’te aldığı 822, 853, 874 ve 884 numaralı kararlarla Ermenistan

- (1) A. N. Yamskov, “Ethnic Conflict in the Transcaucasus: The Case of Nagorno-Karabakh.” *Theory and Society*, Vol. 20, No. 5, (Ekim 1991): 638
- (2) Rachel Goshgarian, “Breaking the Stalemate: Turkish-Armenian Relations in the 21st Century,” *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 4, (Kış 2005): 3
- (3) Thomas de Waal, *The Caucasus: an Introduction*. (Oxford: Oxford UP, 2010) :119
- (4) Michael P. Croissant, *The Armenia-Azerbaijan Conflict: Causes and Implications*. (Praeger Publishers 1998): 1-20.
- (5) de Waal, 2010: 121
- (6) Nur Batur, “Hard Times for Turkey” *Milliyet Gazetesi*, Nisan 8, 1993
- (7) Kamer Kasım, “The Nagorno-Karabakh Conflict From its Inception to the Peace Process” *Armenian Studies*, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001.
- (8) Yalçın Doğan, “Alarm from Houston to Karabakh”, *Milliyet Gazetesi*, Mayıs 12, 1992
- (9) Derya Sazak, “Parliament and ‘Intervention’” *Milliyet Gazetesi*, Nisan 8, 1993
- (10) Ibid
- (11) Yunus Şen, *Hazar’ın Kanı: Orta Asya’nın Petrolle Yazılan Tarihi*, (Doğan Egmont Publication: 2009): 94-95

güçlerini işgali durdurmaya ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygılı olmaya çağırıldı.¹² BM kararı Ermenistan'a yönelik herhangi bir yaptırım ya da kınama öngörmezken Ermenistan devlet yetkililerini yerel Ermeni güçlerinin işgali durdurması için devreye girmeye çağırıldı.¹³ Kelbecer yenilgisi Azerbaycan'da hükümetin düşmesine yol açmış ve Elçibey'in yönetimi son bulmuştu. Ancak Bakü'deki politik karmaşa savaş sırasında Azerbaycan'ın toprak kayıplarını hızlandırmış ve Ermeni güçleri Dağlık-Karabağ dışında Ağdam, Fuzuli, Cebrayıl ve Gubadlı gibi bölgeleri işgal etmiş; böylece savaşa son vermişti.¹⁴

Dağlık-Karabağ Savaşında ölenler ile ilgili kesin resmi rakamlar bulunmamakla birlikte 20.000'den fazla asker ve sivilin bu süreçte hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.¹⁵ 1988'den itibaren, çatışmalar iki tarafta da yeni mülteciler ve ülke içinde yerinden olmuş kişiler yaratmıştır. Zürcher bu sayının 604.000 Azeri ve 72.000 Ermeni şeklinde olduğunu belirtirken,¹⁶ Libaridian Azerbaycan ve Dağlık-Karabağ'dan 350.000 Ermeni; Ermenistan, Dağlık-Karabağ ve çevredeki Azeri bölgelerinden 700.000 etnik Azeri'nin mülteci durumuna düştüğünü yazmaktadır.¹⁷ 1994'te ateşkes anlaşmasının imzalanmasının ardından 2001'de Key West'te yapılan umut verici görüşmeler de dâhil olmak üzere barışın sağlanmasına yönelik bazı adımlar atıldı. Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye Dışişleri bakanlıkları arasında Mayıs 2002'de Reykjavik'te ve tekrar Haziran 2004'te toplantılar yapıldı.¹⁸ İkili görüşmelerin yanında, uluslararası mekik diplomasisi de işletildi; özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) himayesi altında Minsk grubu süregelen çatışmaya barışçıl bir çözüm getirmeye çalıştı. Ancak bu çabalar siyasi uzlaşma yaratmayı başaramadı. 2007'de AGİT Minsk grubu başkan yardımcısı Madrid'de Ermenistan ve Azerbaycan cumhurbaşkanlarına bir barış planı sundu. Daha sonra Madrid Prensipleri olarak adlandırılan bu metin 2009'da tekrar gözden geçirildi ve şu altı noktayı içerdi:¹⁹

- Dağlık-Karabağ'ı çevreleyen alanların Azeri kontrolüne geri verilmesi,
- Dağlık-Karabağ'a güvenlik ve özerlik sağlayan geçici bir statü verilmesi,
- Ermenistan'ı Dağlık-Karabağ'a bağlayan bir koridor,
- Dağlık-Karabağ'ın nihai hukuki statüsünün gelecekte belirlenmesine dair yasal olarak bağlayıcılığı bulunan sözlü irade beyanı,
- Ülke içinde yerinden olmuş insanların ve mültecilerin daha önceki ikamet adreslerine dönme hakkı,
- Barışı koruma güvencesi de içeren uluslararası güvenlik garantisi.

Madrid Prensipleri, Minsk Grubu eş başkanları Fransa, ABD ve Rusya tarafından 2009 L'Aquila, 2010 Muskoka ve 2011 Deauville G8 zirvelerinde tekrar hatırlatıldı ve üç ülke güç kullanımının hoş görülmemeyeceğini açıkladılar. Madrid Prensipleri iki tarafı da memnun edecek bir çözüm çerçevesi sunsa da, asıl problemin ne Azerbaycan ne de Ermenistan'ın anlaşmayı ilk onaylama sorumluluğunu üstlenmek istememesi olduğu anlaşılıyor. Ayrıca 2010'dan beri Minsk sürecinin daha çok Rusya'nın kontrolünde ilerlemesi ve bu ülkenin pozisyonunun net olmaması da sorun yaratıyor. Zira Rusya'da bazı kesimler bir anlaşmaya varılmasını isterken, diğerleri çözümsüzlüğün devamından yana gözükmüyor.

Son dönemde çözüm için umutlar en çok 2011'de Rusya Devlet Başkanı Medve-

- (12) "1993 UN Security Council Resolutions on Nagorno-Karabakh" United States Department of State Archive.
- (13) Sami Kohen, "A Nice but Empty Decision" Milliyet Gazetesi, 31 Temmuz 1993
- (14) de Waal, 2010: 122
- (15) Christoph Zürcher, *The Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*. (New York: New York University Press, 2007): 179
- (16) Ibid: 180
- (17) Gerard J. Libaridian. *The challenge of statehood*. (Cambridge: Blue Crane Books, 1999): 8 – 9
- (18) Goshgarian, 2005: 4
- (19) Mark Dietzen, "A New Look at Old Principles: Making the Madrid Document Work" Caucasus Edition: Cilt 4, Sayı 1, (Nisan 2011.)

dev'in Sarkisyan ve Aliyev'i Kazan'a davet etmesi ile yükselmişti. Ancak son dakikada yaşanan anlaşmazlık ile görüşmeler tıkanı ve iki taraf da masadan eli boş kalktı. Şu an geline noktada tarafların pazarlık pozisyonlarının farklı olduğu ve bir kesişme noktasının bulunmadığı anlaşılıyor. Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü için bir taraf bağımsızlıktan, diğer taraf özerklikten bahsediyor. Öte yandan geçen zamanın Azerbaycan'ın aleyhine işlediği aşikâr; zira Dağlık-Karabağ'daki yeni nesiller Azeri hâkimiyetine hiç tanık olmadılar ve belleklerinde Dağlık-Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu dönemle ilgili hiçbir anı yok. Bu durum da, ileride sorun çözülürse Azerbaycan'ın bölgede kapsamlı entegrasyon çalışmaları yapmasını elzem kılıyor.

Dağlık Karabağ sorunu söz konusu olduğunda en sık dile getirilen tezlerden birisi de mevcut durumun kimse için en iyi seçenek olmasa da tüm aktörler tarafından tercih edilen bir durum olduğudur. Jean Monnet tarafından temelleri atılan Avrupa entegrasyonu bu tip anlaşmazlıkların dönüştürülerek çözülmesi konusunda iyi bir örnek sunuyor. Ancak Dağlık-Karabağ sorununun dönüştürülmesi teorik olarak mümkün olsa da gerçekte kolay gözüküyor. Öncelikle iki taraf arasında yaşanan büyük güven eksikliği olumlu yönde atılacak her adımı zorlaştıran bir rol oynuyor. Gerçekleştirilen birbirinin benzeri görüşmeler gerçek anlamda bir ilerleme ihtimali sunmaktan uzak duruyor. Geline noktada Ermenistan işgal ettiği Azerbaycan topraklarından geri çekilmeye hazır değilmiş gibi görünürken, Azerbaycan da Dağlık-Karabağ'ın bağımsızlığını asla kabul etmeyeceğini sıklıkla dile getiriyor. Bu durumda, Dağlık-Karabağ'ın statüsünün çözüm sürecini engelleyen ana sorun olduğunu ve iki tarafta da yaygın olan güven eksikliğinin normalleşme çabalarına gem vurduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Dağlık-Karabağ'da çözümün zorlaştıran ve yukarıda değinilen faktörlere ilave olarak, anlaşmazlıktaki çözümsüzlük için Rusya'yı suçlamaya yönelik bir eğilim

de göze çarpıyor. Rusya'yı çözümsüzlüğün en büyük sebebi olarak gören bu bakış açısına göre Rusya Dağlık-Karabağ'da herhangi bir çözüm çabasına karşı çıkıyor. Bu çatışma sayesinde Rusya Ermenistan'da askeri varlıklarını muhafaza ediyor, Azerbaycan'ı kontrol ediyor ve bölgede klasik güçler dengesi politikası güdüyor.

Türkiye ve Dağlık Karabağ Sorunu

Türkiye açısından, Dağlık-Karabağ çatışması Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'da bölgesel bir güç olarak hareket edebilmesi için turnusol kâğıdı işlevi görüyor.²⁰ Çatışma süresince, Ermenilerin Nahcivan saldırısı ardından 1992'de Türkiye savaşa askeri müdahalede bulunma noktasına gelmişti. 1921 Moskova Anlaşması gereğince Türkiye Nahcivan'ın garantörü durumunda olduğu için Ermeni güçlerinin muhtemel bir işgali karşısında Türkiye'nin askeri müdahale yetkisi bulunuyordu. Buna göre Türkiye Nahcivan sınırına asker yığarak gerekirse müdahaleye hazır olduğu sinyali verdi. 1974 Kıbrıs Müdahalesinde olduğu gibi askeri çatışma durumunda Türkiye garantör haklarını kullanmaya hazırdı. Türkiye'nin müdahale ihtimalinden rahatsız olan Rusya; Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık-Karabağ çatışmasına Ankara'nın askeri müdahalesi durumunda "üçüncü dünya savaşı" çıkabileceği tehdidinde bulundu.²¹ Rusya'nın mesajı sadece Türkiye'yi hedef almıyordu; buna göre Ermeni güçleri Nahcivan'dan çekildi ve Türkiye'nin askeri müdahalesi için yasal dayanağı kayboldu. 1993'te Kelbecer bölgesinin işgalini takiben Azerbaycan'ı desteklemek adına Türkiye Ermenistan'la olan karasınırını kapattı. Sınır kapatmanın temel amacı Ermenistan'ı daha fazla toprak işgal etmesinden caydırmak ve işgal ettiği topraklardan çekilmeye zorlamaktı.

(20) Svante E. Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance" Middle Eastern Studies, Cilt. 34, No. 1 (1998): 67

(21) Dimitri Trenin, "Turkey and Russia" Carnegie Europe Website, Ağustos 17, 2012.

2012 itibariyle, Ermenistan-Türkiye kara sınırı hala kapalıdır ve Türkiye açısından sınır kapatma ve Ermenistan'a uygulanan ambargonun istenilen sonuçları verdiğini iddia etmek zordur. Türkiye'nin bu çatışmada Azerbaycan'ı desteklediği ve sınır kapatmanın yanında ambargo uygulanması yoluyla Ermenistan'ı caydırmaya çalıştığı açıktır. Bunun dışında, Dağlık-Karabağ çatışmasındaki çıkmaz sebebiyle Türkiye yirmi yıldır Ermenistan ile diplomatik ilişki kuramamıştır. Şu anki durumda, Türkiye'nin Azerbaycan aleyhine hareket ederek Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmesini beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Büyük güçlerin bu çatışmaya yaklaşımını göz önüne alınırsa, Azerbaycan'ın bütün çatışma boyunca bazı sebeplerle tecrit edildiğini görmek çarpıcıdır. Rusya, ABD ve hatta İran "*çatışma süresince Ermenistan lehine politikalar*" sürdürdüler.²² Böylece, Azerbaycan'ı baştan beri destekleyen tek ülke Türkiye oldu. Cornell'e göre Ermenistan ve Azerbaycan'a yönelik politikalar gönderken Türkiye'yi kısıtlayan dört unsur bulunuyor.²³ İlk unsur dış ilişkilerde "*herhangi bir maceracılığın*" engelleyen Türkiye devletinin geleneksel karakterinden kaynaklanıyor. Bu çerçevede Türkiye Dağlık-Karabağ çatışmasına askeri müdahalede bulunmadı, ancak Ermeni güçlerinin Nahcivan'a doğru yürümesiyle askeri müdahalede bulunmak için yasal dayanak aradı. O dönemde özellikle kamuoyunda yaygın bir şekilde Azerbaycan lehine yapılan yayınlar ve yine kamuoyunun olası bir askeri müdahaleye sıcak bakabileceği bile ortadayken, Türkiye tek taraflı bir müdahalede bulunmaktan kaçınması özellikle not edilmesi gereken bir noktadır.

Cornell'e göre Türkiye'yi kısıtlayan en önemli unsur Batıyla olan ittifakıydı. Transatlantik ittifak tarafından onaylanmadan Türkiye'nin tek taraflı olarak girişeceği bir askeri müdahale, Türkiye'yi Batılı müttefikleri karşısında zor bir duruma sokacaktı. Bunu göz önüne alan dönemin siyasi elitleri tek taraflı

bir müdahaleden kaçındılar. Cornell tarafından dile getirilen üçüncü unsur ise Türkiye'nin Rusya ile ilişkisinin niteliğidir. Zaman zaman yaşanan bazı gerilimlere rağmen, Türkiye ticaret ve enerji açısından Rusya'ya gitgide artan bir bağımlılık içerisinde. Ayrıca Rusya-Türkiye ilişkilerinin son yıllarda gözle görülür biçimde iyileştiğini de belirtmek gerekiyor. 1990'larda iki taraf da birbirlerini muhtemel rakipler olarak görüyorlardı ve Rusya'nın Türkiye'nin eski Sovyet toraklarındaki açılımlarıyla ilgili şüpheleri vardı. İlişkiler iyileştikçe iki taraf da birbirlerini rakipten ziyade ortak olarak görmeye başladılar; bu Türkiye'ye Güney Kafkasya'da daha geniş bir hareket alanı sağladı.

Cornell'e göre Türkiye'yi kısıtlayan dördüncü unsur ise 1915 olaylarıdır. 1915 trajedisi Türkiye ve Ermenistan arasındaki normalleşme çabalarını açık bir şekilde engellemekte ve iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan kısır döngüyü perçinlemektedir. Ancak soykırım konusunun çözüme kavuşması konusunda iki ülke arasında zımni bir mutabakat olduğu söylenebilir. Özellikle 2009 yılında imzalanan protokol metinleri incelendiğinde, iki ülkenin ilişkilerinin tarihsel boyutunun diplomatik ilişkiler tesis edildikten sonra kurulacak bir alt komisyon ile araştırılması ve tartışılması planlanmaktadır.²⁴ Buradan anlaşılmaktadır ki 1915 olayları Türkiye ve Ermenistan arasında sınırın açılması ve diplomatik ilişkilerin kurulmasının önünde bir engel teşkil etmemektedir. Dağlık Karabağ sorununun barışçıl çözümüne yönelik atılacak adımlar Türkiye ve Ermenistan arasındaki buzları da eritme potansiyeline sahiptir.

Sonuç

Ermenistan ile kapalı olan kara sınırı ve diplomatik ilişkilerin olmaması Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki etkinliğini azaltmakta ve Türkiye'yi bölgenin önemli bir kısmından

(22) Cornell, 1998: 51

(23) Ibid

(24) Protokol Metinleri için bkz: <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/t%C3%BCrkiye-ermenistan-turkce.pdf>

tecrit etmektedir. Bu durumun temel sebebi olan Dağlık Karabağ çatışmasının Türkiye ile Ermenistan'ın hâlihazırda sıkıntılı olan ilişkilerini daha da gerginleştirdiği bir gerçektir. Bu çatışmanın gölgesinde ne Türkiye ne de Ermenistan tarihi düşmanlıklarına son verecek ve diplomatik ilişki kurabilecek ortak bir zemin oluşturamamışlardır. Bunun yanında çatışma Azeri petrolünün (ve şimdilerde gazının) taşınması için en ideal olan boru hattı yolunun, yani Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye yolunun, kapanmasına yol açmıştır. İlk boru hattı müzakerelerinde de belirtildiği üzere, Ermenistan-Türkiye sınırı açık olsaydı bu yol hem Bakü'nün hem de özellikle Eri van'ın Moskova'ya bağımlılığını azaltacak ve üç ülke arasında daha iyi ilişkilerin kurulmasına yardımcı olacaktı. Ancak mevcut tabloda bölgede gerçekleştirilen mega-enerji projeleri Ermenistan'ı baypas etmekte ve daha masraflı bir güzergah olan Gürcistan üzerinden yapılmaktadır. Bu durum Ermenistan'ı bölgede izole etmekte ve Rusya'nın etki alanına itmektedir. Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yollardan çözülmesi, Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından etnik çatışmalar ve bölgesel savaşlar ile çalkalanan Güney Kafkasya'nın istikrarı için elzem gözükmektedir. Aynı şekilde Türkiye ve Ermenistan arasında 20 yılı aşkın süredir devam eden ilişkisizlik durumunun sona ermesi için de bu anlaşmazlığın ivedilikle çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Kaynakça

Batur, Nur. "Hard Times for Turkey" *Milliyet Gazetesi*, Nisan 8, 1993.

Cornell, Svante, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance" *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 1, 1998.

Croissant, Michael P. *The Armenia-Azerbaijan Conflict: Causes and Implications*. Praeger Publishers, 1998.

de Waal, Thomas. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York University Press, 2003.

_____, *The Caucasus: an Introduction*. Oxford: Oxford UP, 2010.

Dietzen, Mark. "A New Look at Old Principles: Making the Madrid Document Work" *Caucasus Edition: Volume 4, Issue 1*, Nisan 2011.

Doğan, Yalçın. "Alarm from Houston to Karabakh", *Milliyet Gazetesi*, Mayıs 12, 1992

Goshgarian, Rachel. "Breaking the Stalemate: Turkish-Armenian Relations in the 21st Century," *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 4, Kış 2005.

Görgülü, Aybars and Krikorian, Onnik "Turkey's South Caucasus Agenda" TESEV Yayınları, İstanbul: 2012.

Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara: USAK Yayınları, 2009.

_____, "The Nagorno-Karabakh Conflict From its Inception to the Peace Process" *Armenian Studies*, Issue 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001.

Kohen, Sami "A Nice but Empty Decision" *Milliyet Gazetesi*, Temmuz 31, 1993.

Libaridian, Gerard. *The Challenge of Statehood: Armenian Political Thinking Since Independence*. Watertown, MA: Blue Crane Books, 1999.

Sazak, Derya. "Parliament and 'Intervention'" *Milliyet Gazetesi*, Nisan 8, 1993.

Şen, Yunus *Hazar'ın Kanı: Orta Asya'nın Petrolle Yazılan Tarihi*, Doğan Egmont Publication: 2009.

Yamskov, A. N. "Ethnic Conflict in the Transcaucasus: The Case of Nagorno-Karabakh." *Theory and Society*, Vol. 20, No. 5, Ekim 1991.

Zürcher, Christoph. *The Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*. New York: New York University Press, 2007.